

ਸਤੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਮਿੱਤਲ ਅਤੇ ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੋ.

ਵਿਜੇ ਕੁਮਕਰ - ਅਪੀਲਕਰਤਾ

ਬਨਾਮ

ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ- ਉੱਤਰਦਾਤਾ

2008 ਦਾ ਸੀਆਰਏ ਨੰਬਰ ਡੀ-141-ਡੀ.ਬੀ

ਅਗਸਤ 9, 2012

ਇੰਡੀਅਨ ਰੇਨਲ ਕੋਡ, 1860 - S. 302 - ਕੋਡ ਆਫ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਪ੍ਰੋਸੀਜਰ, 1973 - ਐੱਸ. 303 ਅਤੇ 304 - ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ, 1950 - ਕਲਾ 21, 22 ਅਤੇ 39A - ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਘੋਸ਼ਣਾ, 1948- ਕਲਾ II, 14(2) (3) - ਨਾਗਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ 'ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ, 1996 - ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਰੁਪਏ ਜੁਰਮਾਨੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ। 5,000/- ਅਧੀਨ ਧਾਰਾ 302 - ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਇਸ ਤੱਥ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿ ਇਸਤਰਾਸਾ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਝੋਪੜੀ ਦੀ ਬਰਾਮਦਗੀ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ - ਦੋ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ - ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਪੀਲ - ਕੀ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਰੁੱਧ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ - ਅਪੀਲ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ।

ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਸੁਣਵਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਸੁਣਵਾਈ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹਰ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸਾਰੇ ਸਭਿਅਕ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਆਂ ਦੇ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ

(ਪੈਰਾ 12 ਅਤੇ 13)

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਧਾਰਾ 14 (3) (ਡੀ) ਅਪਰਾਧਿਕ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਸ ਕੋਲ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਭੁਗਤਾਨ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ ਜੇਕਰ ਉਸ ਕੋਲ ਇਸਦੇ ਲਈ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਨਾਗਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ 'ਤੇ ਉਪਰੋਕਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਗਰੀਬ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਭੁਗਤਾਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

(Para 13)

ਅੱਗੋਂ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੈਸ਼ਨਜ਼ ਕੋਰਟ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ, ਜੇਕਰ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਕੋਲ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਅਦਾਲਤ ਰਾਜ ਦੇ ਖਰਚੇ 'ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਇੱਕ ਵਕੀਲ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰੇਗੀ।

(ਪਰਾ 17)

ਅੱਗੋਂ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਨਿਰਪੱਖ ਸੁਣਵਾਈ ਲਈ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਹਰ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵਕੀਲ ਦੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਹੱਥ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਅਕਲ ਵਾਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੱਚ ਹੈ ਤਾਂ ਅਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹਾਂ ਜਾਂ ਘੱਟ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਇਹ ਕਿੰਨਾ ਸੱਚ ਹੈ। ਵਕੀਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਖਤਰੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਆਪਣੀ ਬੇਕਸੂਰਤਾ ਕਿਵੇਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨੀ ਹੈ।

(ਪਰਾ 18)

ਅੱਗੋਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਪਰਾਧਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਤੁਰੰਤ ਨਿਪਟਾਰੇ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ, ਗੰਭੀਰ ਅਪਰਾਧ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਤੋਂ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਉਸ ਦੇ ਕੀਮਤੀ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਬੇਹਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ, ਅਪੀਲ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਉਚਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦਾ ਖੰਡਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।

(ਪੈਰਾ 20 ਅਤੇ 21)

ਅੱਗੋਂ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਭੌਤਿਕ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਾ ਦੇ ਕੇ, ਉਸ ਦੇ ਆਜ਼ਾਦ, ਨਿਰਪੱਖ, ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਅਤੇ ਵਾਜਬ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਵਿਅਕਤੀ, ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਗਵਾਹ ਦੀ ਜਿਹਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮੁਹਾਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਿਹਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਬਚਾਅ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਗਿਆਨ।

(ਪਰਾ 22)

ਅਪੀਲ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ

ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਲਈ ਨੀਨਾ ਮਦਾਨ, ਐਡਵੋਕੇਟ ।

ਰਿਤੂ ਪੁੰਜ, ਐਡੀ. ਏ.ਜੀ., ਪੰਜਾਬ।

ਸਤੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਮਿੱਤਲ, ਜੇ.

(1) ਸੋਹਨ ਲਾਲ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹੋਏ ਸੈਕਸ਼ਨ 302 ਆਈ ਪੀਸੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਸਜ਼ਾਯੋਗ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਅਪੀਲੀ ਐਟੀ ਵਿਜੇ ਕੁਮਾਰ (ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'ਦੋਸ਼ੀ' ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਨੂੰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਸੈਸ਼ਨ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਯੋਗ ਸੀ।

(2) ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਦੋਸ਼ੀ ਜੋ ਕਿ ਪਿੰਡ ਬਾਠ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਕਾਲਾ ਜਾਦੂ ਅਤੇ ਜਾਦੂ ਟੂਣਾ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਸੋਹਨ ਲਾਲ, ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਮੋਹਨ ਲਾਲ ਅਤੇ ਗੁਰਚਰਨ ਚੰਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਗੁੱਸੇ ਨੂੰ ਪਾਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। 31.3.2006 ਨੂੰ ਰਾਤ 9.30 ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸ਼ਿਕਾਇਤਕਰਤਾ ਮੋਹਨ ਲਾਲ (ਪੀ.3.3) ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਗੁਰਚਰਨ ਚੰਦ (ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.4) ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਸੋਹਨ ਲਾਲ ਦੇ ਘਰ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਅਚਾਨਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਗਾਲੀ-ਗਲੋਚ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਬਾਹਰ ਗਲੀ 'ਚ ਆ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਖਿਆ ਕਿ ਮੁਲਜ਼ਮ ਉਥੇ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ 'ਬਾਬਾ' ਕਹਿ ਕੇ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅੱਜ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੋਹਨ ਲਾਲ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੇ ਸੋਹਨ ਲਾਲ ਦੀ ਛਾਤੀ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ (ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ) ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਾਈ ਹੇਠਾਂ ਡਿੱਗ ਪਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਖੂਨ ਵਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਸ਼ਿਕਾਇਤਕਰਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਭਰਾ ਨੇ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਆਪਣੇ **ਤ੍ਰਿਸ਼ੂਲ** ਸਮੇਤ ਮੌਕੇ ਤੋਂ ਭੱਜ ਗਏ, ਇਸ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਸ਼ਿਕਾਇਤਕਰਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਭਰਾ ਨੇ ਗੱਡੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੋਹਨ ਲਾਲ ਨੂੰ ਸਿਵਲ ਹਸਪਤਾਲ ਨੂਰਮਹਿਲ ਲੈ ਗਏ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮ੍ਰਿਤਕ ਐਲਾਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਰੁੱਕਾ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲਣ 'ਤੇ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਸਤਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ, ਐੱਸ.ਐੱਚ.ਓ. ਥਾਣਾ ਨੂਰਮਹਿਲ (ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.7) ਹਸਪਤਾਲ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤਕਰਤਾ ਮੋਹਨ ਲਾਲ ਦੇ ਬਿਆਨ (ਸਾਬਕਾ ਪੀ.ਈ.) ਦਰਜ ਕੀਤੇ, ਜਿਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਰਸਮੀ ਐੱਫ.ਆਈ.ਆਰ. ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਧਾਰਾ 302 ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ.

(3) 1.4.2006 ਨੂੰ, ਕਰੀਬ 11.30 ਵਜੇ, ਡਾ: ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ (ਪੀ. ਡਬਲਯੂ. 1) ਨੇ ਸੋਹਨ ਲਾਲ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਦਾ ਪੋਸਟ ਮਾਰਟਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਲਾਸ਼ 'ਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਚਾਰ ਸੱਟਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪਾਏ ਗਏ:

- (1) ਛਾਤੀ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਅਗਲੇ ਪਾਸੇ $3/4$ ਇੰਚ x $1/2$ ਇੰਚ, ਖੱਬੇ ਨਿੱਪਲ ਤੋਂ 5 ਇੰਚ ਉੱਪਰ, ਤੀਜੀ ਪਸਲੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਕੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਜ਼ਖਮ। ਖੋਜ ਕਰਨ 'ਤੇ, ਛਾਤੀ ਦੀ ਖੋਲ ਖੂਨ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਖੱਬਾ ਫੇਫੜਾ ਪੰਕਚਰ ਸੀ। Aorta ਦਾ ਤੀਰ ਪੰਕਚਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਦਿਲ ਤੇਰਾ ਤੇ ਖਾਲੀ ਸੀ।
- (2) ਖੱਬੇ ਗੋਡੇ ਦੇ ਜੋੜ ਦੇ ਅਗਲੇ ਹਿੱਸੇ 'ਤੇ 1 ਇੰਚ ਦਾ ਘਿਰਣਾ।
- (3) ਖੱਬੇ ਵੱਡੇ ਪੈਰ ਦੇ ਅੰਗੂਠੇ 'ਤੇ $1-1/2$ ਇੰਚ x 1 ਇੰਚ ਦਾ ਜ਼ਖਮ।
- (4) ਖੱਬੇ ਦੂਜੇ ਪੈਰ ਦੇ ਅੰਗੂਠੇ ਦੇ ਡੋਰਸਮ ਨੂੰ $1/2$ ਇੰਚ x $1/2$ ਇੰਚ ਵਾਲਾ ਜ਼ਖਮ।

ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੌਤ ਸਦਮੇ ਅਤੇ ਹੈਮਰੇਜ ਕਾਰਨ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸਾਧਾਰਨ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਨ ਲਈ ਕਾਫੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸੱਟ ਨੰਬਰ 1 ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਨ ਲਈ ਕਾਫੀ ਸੀ।

(5) **ਤ੍ਰਿਸ਼ੂਲ** ਬਰਾਮਦ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਪਿੰਡ ਬਾਠ ਦੇ ਸਮਸ਼ਾਨਘਾਟ ਦੇ ਅੰਦਰ ਝਾੜੀਆਂ 'ਚ ਛੁਪਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੀ.ਐਲ.

(6) ਤਫਤੀਸ਼ ਪੂਰੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਚਾਈ ਇਆਨ ਨੂੰ ਜੁਡੀਸ਼ੀਅਲ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ 1st ਕਲਾਸ, ਫਿਲੌਰ ਦੇ

ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਕੇਸ ਨੂੰ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ, ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸੌਂਪਿਆ, ਅਤੇ ਇਹ 24.7.2006 ਨੂੰ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੇਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ 4.8.2006 ਤੱਕ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। 4.8.2006 ਨੂੰ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਛੁੱਟੀ 'ਤੇ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਕੇਸ ਇੰਚਾਰਜ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਲਈ 12.8.2006 ਤੱਕ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕੇਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ 8.8.2006 ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਰੁੱਧ ਧਾਰਾ 302 ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੇ ਤਹਿਤ ਦੋਸ਼ ਆਇਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। 8.8.2006 ਨੂੰ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਜ਼ਿੰਮੀ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਵਕੀਲ ਨਾਲ ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਬਹਿਸ ਸੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਅਸਲ ਰਿਕਾਰਡ ਦੀ ਘੋਖ ਕਰਨ 'ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਿਨ ਦੋਸ਼ੀ ਦਾ ਕੋਈ ਵਕੀਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ, ਦੋਸ਼ੀ ਦਾ ਵਕਾਲਤਨਾਮਾ 19.1.2007 ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੀ ਐਸ.ਕੇ. ਕਪੂਰ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਤੇਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਵਕੀਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ 19.1.2007 ਦੇ ਜ਼ਿਮਨੀ ਆਰਡਰ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼੍ਰੀ ਐਸ.ਕੇ. ਕਪੂਰ, ਐਡਵੋਕੇਟ, ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਦਿਨ ਹੀ ਦੋਸ਼ੀ ਦੁਆਰਾ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

(7) 22.11.2006 ਨੂੰ, ਡਾ: ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ ਨੂੰ ਪੀ.ਡਬਲਿਊ.ਐਲ. ਵਜੋਂ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਨੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੀ ਪੋਸਟ ਮਾਰਟਮ ਰਿਪੋਰਟ, ਪੋਸਟ ਮਾਰਟਮ ਦੀ ਜਾਂਚ ਲਈ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਅਤੇ ਸਾਬਕਾ ਪੀ.ਏ., ਸਾਬਕਾ ਪੀ.ਬੀ. ਅਤੇ ਸਾਬਕਾ ਪੀ.ਸੀ. ਕ੍ਰਮਵਾਰ. ਉਸ ਦਿਨ ਵੀ ਮੁਲਜ਼ਮ ਦਾ ਕੋਈ ਵਕੀਲ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਉਕਤ ਮਿਤੀ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੀ ਹੁਕਮਾਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦਾ ਬਿਆਨ ਪੀ.ਡਬਲਿਊ. 1 ਡਾ. ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਗਵਾਹ ਤੋਂ ਜ਼ਿਰਹਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਜ਼ਿਰਹਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਗਵਾਹ ਦੀ ਜ਼ਿਰਹਾ ਨੂੰ "ਨਿੱਲ (ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ)" ਵਜੋਂ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੇਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ 19.1.2007 ਤੱਕ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਉਸ ਦਿਨ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਛੇ ਗਵਾਹ ਮੌਜੂਦ ਸਨ, ਪਰ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੀ ਬੇਨਤੀ 'ਤੇ

ਉਸ ਦਿਨ ਹੀ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਮੰਗਣੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਸਾਰੇ ਗਵਾਹ 1.3.2007 ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਨ। 1.3.2007 ਨੂੰ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਛੁੱਟੀ 'ਤੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕੇਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ 30.3.2007 ਤੱਕ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। 30.3.2007 ਨੂੰ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ 7 ਗਵਾਹ ਮੌਜੂਦ ਸਨ, ਪਰ ਵਕੀਲਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਨੇ ਵਰਕ ਕਾਲ ਕਾਰਨ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਵਕੀਲ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ 3.5.2007 ਤੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। 3.5.2007 ਨੂੰ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਚਾਰ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਐਚ.ਸੀ ਭਜਨ ਲਾਲ ਮੋਹਨ ਲਾਲ, ਕੁਰਚਰਨ ਚੰਦ ਅਤੇ ਐਚ.ਸੀ ਸੋਮ ਨਾਥ ਕ੍ਰਮਵਾਰ PW.2, PW.3, PW.4 ਅਤੇ PW.5 ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਜਦਕਿ ਦੋ ਗਵਾਹ ਸਨ। ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਬੇਲੋੜਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। PW.2 HC ਭਜਨ ਲਾਲ ਅਤੇ PW.5 HC ਸੋਮ ਨਾਥ ਰਸਮੀ ਗਵਾਹ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ PW.3 ਮੋਹਨ ਲਾਲ ਅਤੇ PW.4 ਗੁਰਚਰਨ ਚੰਦ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਜਿਰਾਹ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਮੱਗਰੀ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਜਿਰਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਇਸਲਈ, ਇਹਨਾਂ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਿਰਾਹ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ "ਨਿੱਲ (ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ)" ਵਜੋਂ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਿਨ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਵਕੀਲ ਹਾਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੀ ਆਰਡਰ ਵਿਚ ਗਲਤ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਦਾ ਵਕੀਲ ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ। ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ, ਜੋ ਉਸ ਦਿਨ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿਰਾਹ ਮੁਲਜ਼ਮ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਨਾ ਕਿ ਉਸਦੇ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੇਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ 5.6.2007 ਤੱਕ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ, ਸਹਾਇਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਟਾਰਨੀ (ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ) ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਦਫਤਰ ਨੇ ਮਿਤੀ 21.5.2007 ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੱਤਰ ਰਾਹੀਂ ਸ੍ਰੀ ਜੀ.ਕੇ.ਅਗਨੀਹੋਤਰੀ, ਐਡਵੋਕੇਟ, ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਵਕੀਲ ਵਜੋਂ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ 5.6.2007 ਨੂੰ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਦਿਨ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਦੋ ਗਵਾਹ ਬੇਲੋੜੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕੇਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ 14.7.2007 ਤੱਕ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। 14.7.2007 ਨੂੰ, PW.6 ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ (ਰਸਮੀ ਗਵਾਹ) ਅਤੇ PW.7 ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਸਤਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ (ਜਾਂਚ ਅਧਿਕਾਰੀ) ਤੋਂ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਵੱਲੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ PW.8 ਅੰਮ੍ਰਿਤਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਅਤੇ PW.9 MHC ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ 21.9.2007 ਨੂੰ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਗਈ।

(8) ਇਸਤਰਾਸਾ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਧਾਰਾ 313 ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਮੁਲਜ਼ਮ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਦੋਸ਼ਪੂਰਨ ਸਬੂਤਾਂ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਬੇਕਸੂਰ ਹੋਣ ਅਤੇ ਝੂਠਾ ਫਸਾਉਣ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਬਚਾਅ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

(9) ਪੱਖਾਂ ਦੇ ਵਕੀਲਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ 29.11.2007 ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਰਾਹੀਂ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਉਮਰ ਕੈਦ ਅਤੇ 5,000/- ਰੁਪਏ ਜੁਰਮਾਨਾ ਭਰਨ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਖਤ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ। ਧਾਰਾ 302 ਤਹਿਤ ਦੇ ਸਾਲ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਰਿਸ਼ੂਲ ਦੀ ਬਰਾਮਦਗੀ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਦੋ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.3 ਮੋਹਨ ਲਾਲ ਅਤੇ ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.4 ਗੁਰਚਰਨ ਚੰਦ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੈਡੀਕਲ ਦੁਆਰਾ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਬੂਤ, ਭਾਵ ਪੋਸਟ ਮਾਰਟਮ ਰਿਪੋਰਟ (ਐਕਸ.ਪੀ.ਏ.) ਪੀ.ਡਬਲਊ.ਐਲ ਡਾ. ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ ਦੁਆਰਾ ਸਾਬਤ ਕੀਤੀ ਗਈ।

(10) ਉਕਤ ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਦੋਸ਼ੀ ਨੇ ਤੁਰੰਤ ਅਪੀਲ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀ ਹੈ।

(11) ਸੁਣਵਾਈ ਦੌਰਾਨ, ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਵਕੀਲ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਰੁੱਧ ਨਿਰਪੱਖ ਸੁਣਵਾਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਢਲੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਤਿੰਨ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਪੀ.ਡਬਲਯੂ. 1 ਡਾ. ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ, ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.3 ਮੋਹਨ ਲਾਲ ਅਤੇ ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.4 ਗੁਰਚਰਨ ਚੰਦ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੀ ਗੈਰ-ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਵਕੀਲ ਵੱਲੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿਰ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੀ। ਵਿਦਵਾਨ ਵਕੀਲ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ, ਮੁਲਜ਼ਮ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਮਟੀਰੀਅਲ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਿਨ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਵਕੀਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿੱਖਿਅਤ ਵਕੀਲ ਨੇ ਅੱਗੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਦੋਸ਼ੀ ਗਰੀਬ ਵਿਅਕਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਕੀਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਇਹ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਤਲ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵਾਂ ਵਕੀਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ, ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਕੋਈ ਜਿਰ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸਥਾਈ ਅਤੇ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਬਚਾਅ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੈ। ਅਪਰਾਧਿਕ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਸਮਰੱਥ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਲਾਹ ਲੈ ਕੇ।

(12) ਅਸੀਂ ਇਸ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਅਤ ਵਕੀਲ ਸੁਣੇ ਹਨ ਕਿ ਕੀ ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉੱਪਰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

(13) ਹਰ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਸੁਣਵਾਈ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹਰ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਵਿਅਕਤੀ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ

ਇੱਕ ਫੌਜਦਾਰੀ ਜੁਰਮ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਉਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ ਚੰਗਾ ਹੈ ਜਾਂ ਮਾੜਾ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਬੂਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਹੈ, ਤਾਂ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਲਈ ਇੱਕ ਸਮਰੱਥ ਵਕੀਲ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਬਚਾਅ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿੱਚ ਹਰ ਕਦਮ 'ਤੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਦੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਹੱਥ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦੇ ਖਤਰੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਆਪਣੀ ਨਿਰਦੋਸ਼ਤਾ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।

(14) ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸਾਰੇ ਸਭਿਅਕ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਆਂ ਦੇ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਪੱਤਰ, 1948 (ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'UDHR' ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)

ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ 'ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਗਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ 'ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਦੇ ਆਰਟੀਕਲ 14 (2) ਅਤੇ (3) ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੜ੍ਹੇ ਗਏ ਹਨ:

"ਆਰਟੀਕਲ 14.

xxx xxx xxx

(2) ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਜੁਰਮ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਦੋਸ਼ੀ ਸਾਬਤ ਹੋਣ ਤੱਕ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਮੰਨਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ।

(3) ਉਸਦੇ ਖਿਲਾਫ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਪਰਾਧਿਕ ਦੋਸ਼ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਨ ਵਿੱਚ, ਹਰ ਕੋਈ ਪੂਰੀ ਸਮਾਨਤਾ ਵਿੱਚ, ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਗਾਰੰਟੀਆਂ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋਵੇਗਾ:

(ਏ) ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਤੁਰੰਤ ਅਤੇ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਰੁੱਧ ਦੋਸ਼ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਕਾਰਨ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ;

(ਬੀ) ਆਪਣੇ ਬਚਾਅ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਵਕੀਲ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ;

(c) ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇਰੀ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਜਾਣਾ;

(ਡੀ) ਉਸਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਜਾਣਾ, ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨਾ; ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ.

ਜੇਕਰ ਉਸ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੇ ਨਿਆਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਜੇਕਰ ਉਸ ਕੋਲ ਇਸਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।"

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਨੁਛੇਦ 14 (3) (ਡੀ) ਅਪਰਾਧਿਕ ਦੋਸ਼ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਸ ਕੋਲ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਬਿਨਾਂ ਭੁਗਤਾਨ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ, ਜੇਕਰ ਉਸ ਕੋਲ ਇਸ ਲਈ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸਭਿਅਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਅਪਵਾਦ ਦੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨੀ ਆਦਮੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਵਿਰੋਧੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਪਰ ਇੱਕ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਬੇਸਮਝ ਆਦਮੀ ਲਈ ਇਸਦੀ ਕੋਈ ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੇਕਰ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਕੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਕਿ ਅਦਾਲਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਉਸੇ ਸ਼ਰਤਾਂ 'ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹੋਰ

ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਭਰਮ ਹੈ। ਨਾਗਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ 'ਤੇ ਉਪਰੋਕਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਗਰੀਬ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਭੁਗਤਾਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

(14) ਇੰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, UDHR ਉਚਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਧਾਰਾ 10 ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ:

(15) ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਨ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਪਰਾਧਿਕ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੁਤੰਤਰ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਪੱਖ ਸੁਣਵਾਈ ਦਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਰਾਬਰਤਾ ਨਾਲ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ।'

(16) UDHR ਦਾ ਅਨੁਛੇਦ 11 ਦੰਡ-ਦੰਡ ਦੇ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਚਾਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਬਚਾਅ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਾਰੰਟੀਆਂ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੜ੍ਹੋ:

(17) (1) ਕਿਸੇ ਦੰਡ-ਦੰਡ ਦੇ ਜੁਰਮ ਲਈ ਚਾਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਜਨਤਕ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਦੋਸ਼ੀ ਸਾਬਤ ਹੋਣ ਤੱਕ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਮੰਨਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਾਰੰਟੀਆਂ ਹਨ।

(2) ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮ ਜਾਂ ਭੁੱਲ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੰਡਯੋਗ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਜੋ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜਾਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਤਹਿਤ, ਉਸ ਸਮੇਂ, ਜਦੋਂ ਇਹ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਾਰੀ ਜੁਰਮਾਨਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਜੋ ਦੰਡਯੋਗ ਅਪਰਾਧ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਲਾਗੂ ਸੀ।"

(16) ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਅਤੇ UDHR ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਨ ਵਾਲੀਆਂ ਇਹ ਸਲਾਘਾਯੋਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਸਾਡੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦਾ ਅਨੁਛੇਦ 21 ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਜਾਂ ਨਿੱਜੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਸਿਵਾਏ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 22 (1) ਦੁਆਰਾ ਕਿਸੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰ ਦੁਆਰਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਪਸੰਦ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦਾ ਆਰਟੀਕਲ 39 ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਰਾਜ 'ਤੇ ਫਰਜ਼ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਆਰਥਿਕ ਜਾਂ ਹੋਰ ਅਸਮਰਥਤਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨਿਆਂ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਜਾਂ ਹੋਰ ਅਪਾਹਜਤਾ ਵਾਲੇ ਹਰੇਕ ਨਾਗਰਿਕ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

(17) ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਅਤੇ ਘੋਸ਼ਣਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਪਰੋਕਤ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤੀਆਂ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਗਾਰੰਟੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕੋਡ ਆਫ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਪ੍ਰੋਸੀਜਰ, 1973 ਦੀ ਧਾਰਾ 303 ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਪਰਾਧ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਾਬਤਾ ਫੌਜਦਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਧਾਰਾ 304 ਰਾਜ ਦੇ ਖਰਚੇ 'ਤੇ ਸੈਸ਼ਨ ਕੋਰਟ ਦੁਆਰਾ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:

(18) . ਕੁਝ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਦੇ ਖਰਚੇ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ:- (1) ਜਿੱਥੇ, ਸੈਸ਼ਨ ਕੋਰਟ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ, ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਇੱਕ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇਹ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਕੋਲ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ, ਅਦਾਲਤ ਰਾਜ ਦੇ ਖਰਚੇ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਇੱਕ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰੇਗੀ।

(2) ਹਾਈ ਕੋਰਟ, ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪਿਛਲੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਨਾਲ, ਨਿਯਮ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ -

(a) ਚੋਣ ਦਾ ਢੰਗ! ਉਪ ਧਾਰਾ (i) ਦੇ ਅਧੀਨ ਬਚਾਅ ਲਈ ਨੌ ਵਕੀਲ;

(b) ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਜਿਹੇ ਵਕੀਲਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ;

(c) ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਅਜਿਹੇ ਵਕੀਲਾਂ ਨੂੰ ਭੁਗਤਾਨ ਯੋਗ ਫੀਸ, ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਉਪ ਧਾਰਾ

(1) ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ।

(3) ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ, ਅਧਿਸੂਚਨਾ ਦੁਆਰਾ, ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਮਿਤੀ ਤੋਂ, ਉਪ-ਧਾਰਾਵਾਂ (1) ਅਤੇ (2) ਦੇ ਉਪਬੰਧ ਹੋਰ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਹੋਣਗੇ। ਰਾਜ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਸੈਸ਼ਨ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।"

ਉਪਰੋਕਤ ਪ੍ਰਵਾਨ ਦੇ ਸਾਥੇ ਪੜਨ ਤੋਂ, ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੈਸ਼ਨ ਕੋਰਟ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ, ਜੇਕਰ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਇੱਕ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਕੋਲ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਅਦਾਲਤ ਉਸ ਦੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਇੱਕ ਵਕੀਲ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰੇਗੀ। ਰਾਜ। ਮੁਫਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦੋਸ਼ੀ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਈ ਅਰਜ਼ੀ ਦੇਣ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਅਦਾਲਤ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮੁਫਤ

ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਉਸਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਬੰਦ ਹੈ।

(18) ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਵਕੀਲ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲੈਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 22 (1) ਤੋਂ ਪ੍ਰਵਾਹ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰੈਕਟੀਸ਼ਨਰ ਦੁਆਰਾ ਬਚਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 39 ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਰਾਜ ਨੀਤੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੁਆਰਾ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। -ਜਾਬਤਾ ਫੌਜਦਾਰੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 304 ਦੀ ਧਾਰਾ 11 ਗਰੀਬ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਜਿਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਨਾ ਸਿਰਫ ਸੰਵਿਧਾਨ ਅਤੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਸੰਹਿਤਾ ਦੁਆਰਾ, ਸਗੋਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਘੋਸ਼ਣਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ੀ ਵਕੀਲ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਗਰੀਬ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਅਜਿਹੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਵਾਜਬ, ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਫੌਜਦਾਰੀ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਸੁਣੇ ਜਾਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਬੇਲੋੜਾ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਸੁਣੇ ਜਾਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਆਦਮੀ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਣ 'ਤੇ, ਜੇ ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਕੋਈ ਹੁਨਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਅਜਿਹੇ ਦੋਸ਼ੀ ਕੋਲ ਨਾ ਸਿਰਫ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਪਣਾ ਸੰਤੁਲਨ ਗੁਆ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਲਈ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਹਰ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵਕੀਲ ਦੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਹੱਥ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਅਕਲ ਵਾਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੱਚ ਹੈ ਤਾਂ ਅਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹਾਂ ਜਾਂ ਘੱਟ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਇਹ ਕਿੰਨਾ ਸੱਚ ਹੈ। ਵਕੀਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਖ਼ਤਰੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਆਪਣੀ ਬੇਕਸੂਰਤਾ ਕਿਵੇਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨੀ ਹੈ।

(19) ਜ਼ਾਹਿਰਾ ਹਬੀਬੁਤਾਹ ਸ਼ੇਖ (5) ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਗੁਜਰਾਤ ਰਾਜ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ (1) ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਮਾਨਯੋਗ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਨਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਮੁੱਖਤਾ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਸੀ। ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ. ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

(20).....Ifa ਫੌਜਦਾਰੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਾਧਨ ਬਣਨਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੱਜ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦਰਸ਼ਕ ਅਤੇ ਸਿਰਫ (1) (2006) 3 SCC 374

ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰ ਬਣ ਕੇ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਮਸ਼ੀਨ, ਖੁਫੀਆ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਸਰਗਰਮ ਦਿਲਚਸਪੀ ਅਤੇ ਸਹੀ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ, ਟਰੂਲੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ, ਅਤੇ ਧਿਰਾਂ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨਾਲ ਨਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਪਰਾਧਿਕ ਨਿਆਂ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਇਲੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰੇ ਘਿਨਾਉਣੇ ਜਾਂ ਦਮਨਕਾਰੀ ਵਿਵਹਾਰ ਵੱਲ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ, ਭਾਵੇਂ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮਾ ਅਜੇ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ, ਨਿਰਪੱਖ ਨਾਮ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਵਜੋਂ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦੇ ਜੋਖਮ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨਿਰਣਾਇਕ

36. ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਾਲ

ਨੇੜਿਓਂ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਨਾਗਰਿਕ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਝਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇੱਕ ਮੁਕੱਦਮਾ ਜਿਸਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣਾ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਸਬੰਧਤਾਂ ਲਈ ਨਿਰਪੱਖ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਨਿਰਪੱਖ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ, ਸਾਰੀ ਵਿਆਪਕ ਜਾਂ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਮਨ ਵਿੱਚ ਅੰਤਮ ਵਸਤੂ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਨੰਤ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਅਸਲ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਾਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨੂੰ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਾਂਝਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਨਿਆਂ ਦਾ ਗਰਭਪਾਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸਿਰਫ ਦੋਸ਼ੀ ਹੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਪੀੜਤਾਂ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਵੱਲ ਨੈਲਸਨ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨੂੰ ਮੋੜਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਰ ਇੱਕ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਪਰਾਧਿਕ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨਾ ਦੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਓਨਾ ਹੀ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਪੀੜਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨਾਲ। ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਜੱਜ, ਨਿਰਪੱਖ ਵਕੀਲ ਅਤੇ ਨਿਆਂਇਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਇੱਕ ਮੁਕੱਦਮਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ, ਗਵਾਹਾਂ, ਜਾਂ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਕਾਰਨ ਲਈ ਪੱਖਪਾਤ ਜਾਂ ਪੱਖਪਾਤ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਝੂਠੀ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਵੀ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। 'ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਅਸਫਲ ਹੋਣਾ ਨਿਸ਼ਚਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਹੋਸਕੋਟ ਬਨਾਮ **ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ (2)**, ਮਾਨਯੋਗ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ:

14. ਇੱਕ ਕੈਦੀ ਲਈ ਨਿਰਪੱਖ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਅੰਗ, ਜਿਸਨੂੰ ਅਦਾਲਤੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀ ਰਿਹਾਈ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਵਕੀਲ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਹਨ।

(2) 1978 (3) SCC 544

ਨਿਆਂਇਕ ਨਿਆਂ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਪੇਚੀਦਗੀਆਂ, ਕਾਨੂੰਨੀ ਬੇਨਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਜਾਂਚ ਦੇ ਨਾਲ, ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਮੁਹਾਰਤ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਤਹਿਤ ਬਰਾਬਰ ਨਿਆਂ ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ ਕਾਰਡਾਂ 'ਤੇ ਹੈ ਜਿਥੇ ਅਜਿਹੇ ਸਹਾਇਕ ਹੁਨਰ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਐਂਗਲੋ-ਅਮਰੀਕਨ ਮਾਡਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਘੜੀ ਗਈ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਨਿਆਂਇਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਬਰਾਬਰ ਨਿਆਂ ਦੇ ਪਹਿਠੇ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਵਕੀਲ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਲੋੜਵੰਦ ਹੋਣ ਲਈ ਮੁਫਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਪਰਾਧਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਅਮਰੀਕੀ ਨਿਆਂਕਾਰ, ਪ੍ਰੋ. ਵੈਂਸ ਆਫ ਯੈਲਕ, ਭਾਰਤ ਲਈ ਵੀ ਸਮਝਦਾਰ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ:

“ਇੱਕ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਅਣਜਾਣ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਵਿਰੋਧੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਕੀ ਹੈ? ਜਾਂ ਇਹ ਕਿ ਅਦਾਲਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਉਸੇ ਸ਼ਰਤਾਂ 'ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਜਦੋਂ ਉਸ ਕੋਲ ਦਾਖਲਾ ਫੀਸ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ?”

ਵਿਚ *ਮੁਹੰਮਦ. ਸੁਕਰ ਅਲਟ* ਬਨਾਮ *ਅਸਾਮ ਰਾਜ* (3), ਇਹ ਮਾਨਯੋਗ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੁਆਰਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

"9. ਮੇਨਕਾ ਗਾਂਧੀ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ ਇੰਡੀਆ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਬੈਂਚ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਜਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਿਰਪੱਖ, ਵਾਜਬ ਅਤੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਵਕੀਲ ਦੀ ਗੈਰ-ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕੇਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਸਹੀ ਜਾਂ ਨਿਰਪੱਖ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਵਕੀਲ ਹੈ ਜੋ ਕਾਨੂੰਨ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ੀ ਦਾ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਚਾਅ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਸਾਡੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ, ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਵਕੀਲ ਦੀ ਗੈਰ-ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕੇਸ (ਚਾਹੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਜਾਂ ਅਪੀਲ/ਸੋਧ) ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਧਾਰਾ 21 ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੋਵੇਗੀ।

10. ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰੋਮ ਵਿੱਚ ਮਹਾਨ ਵਕੀਲ, ਆਦਿ ਸਨ ਜੋ ਦੇਸ਼ੀ ਦਾ ਬਚਾਅ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਨੇ ਸਭਿਅਤਾ ਵਿੱਚ ਜਿੰਨੀ ਉੱਚੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਓਨਾ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇਹ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਓਨਾ ਹੀ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਨੂਰਮਬਰਗ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਨਾਜ਼ੀ ਯੁੱਧ ਅਪਰਾਧੀਆਂ,

ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੱਤਿਆ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ, ਅਜੇ ਤੱਕ ਵਕੀਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਸਿਧਾਂਤ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਸਿਰਫ ਇਹ ਪਛਾਣ ਰਹੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸਦਾ ਸਭਿਅਕ ਲੋਕ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਨੰਦ ਮਾਣ ਰਹੇ ਹਨ।

ਹੁਸੈਨਾਰਾ ਖਾਤੂਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਗ੍ਰਹਿ ਸਕੱਤਰ, ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ (4) ਦੀ ਸੌਖ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:

"6. ਫਿਰ ਅਜਿਹੇ ਕਈ ਮੁਕੱਦਮੇ ਅਧੀਨ ਕੈਦੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ਮਾਨਤਯੋਗ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਹਨ ਪਰ ਜੋ ਅਜੇ ਵੀ ਜੇਲ ਵਿੱਚ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਲਈ ਕੋਈ ਅਰਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤ ਗਰੀਬ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦੇਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹਨ। ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਅਸਾਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਮੁਕੱਦਮੇ ਅਧੀਨ ਕੈਦੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਮਾਨਤ 'ਤੇ ਰਿਹਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮਾਨਤ ਲਈ ਅਰਜ਼ੀ ਦੇਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਤਰਫ਼ੋਂ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਲਾਗੂ ਕਰਕੇ ਜ਼ਮਾਨਤ 'ਤੇ ਰਿਹਾਅ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮੁਕੱਦਮੇ ਅਧੀਨ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਮੁਚੱਲਕੇ 'ਤੇ ਰਿਹਾਅ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਵੀ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦੇ ਨਾਲ ਮੁਦਰਾ ਜ਼ਮਾਨਤ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਕਾਰਨ ਮੁਕੱਦਮੇ ਅਧੀਨ ਕੈਦੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੀ-ਟਰਾਇਲ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਤੋਂ ਰਿਹਾਈ ਦੀ ਕੋਈ ਸੰਭਾਵਨਾ। ਇਹ ਮੰਦਭਾਗੀ ਸਥਿਤੀ ਇੱਕ ਉੱਚਿਤ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਲਈ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਰੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਜੇ ਤੱਕ, ਇਹਨਾਂ ਰੋਣ ਦਾ ਕੋਈ ਹੁੰਗਾਰਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਕਿ ਗਰੀਬਾਂ ਤੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਅਤੇ ਵਿਧਾਨਕ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮੁਫਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਦੇਸ਼-ਵਿਆਪੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਕ ਗਾਂਧੀ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਹੁਣ ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਲਝ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ whenArticle21 ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਜਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਕੁਝ ਝਲਕ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜਿਸ ਤਹਿਤ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਜਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ 'ਵਾਜ਼ਬ, ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ' ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ, ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜੋ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ

ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਜੋ ਵਕੀਲ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਗਰੀਬ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸਨੂੰ, ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪਏਗਾ, ਸੰਭਵ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਵਾਜਬ, ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ' ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਵਾਜਬ, ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀ ਰਿਹਾਈ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।" ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ MH ਹੋਸਕੋਟ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ: "ਨਿਆਇਕ ਨਿਆਂ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਪੇਚੀਦਗੀਆਂ, ਕਾਨੂੰਨੀ ਬੇਨਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਜਾਂਚ ਦੇ ਨਾਲ, ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਮੁਹਾਰਤ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਤਹਿਤ ਬਰਾਬਰ ਨਿਆਂ ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ ਕਾਰਡਾਂ 'ਤੇ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਅਜਿਹੇ ਸਹਾਇਕ ਹੁਨਰ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਐਂਗਲੋ-ਅਮਰੀਕਨ ਮਾਡਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਘੜੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਨਿਆਂਇਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ, ਕਨੂੰਨੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਬਰਾਬਰ ਨਿਆਂ ਦੇ ਪਹਿਠੇ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਵਕੀਲ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ"। ਮੁਫਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ 'ਵਾਜਬ, ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ' ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਵਿੱਚ ਜੱਜਾਂ ਅਤੇ ਨਿਆਂ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਧਿਕਾਰਤ ਘੋਸ਼ਣਾ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਵਕੀਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ 'ਵਾਜਬ, ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ' ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਬਲੈਕ, ਜੇ., *ਗਿਡੀਅਨ ਬਨਾਮ ਵੇਨਰਾਈਟ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ*:

ਨਾ ਸਿਰਫ ਉਹ ਉਦਾਹਰਣਾਂ, ਬਲਕਿ ਤਰਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਮੰਨਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਪਰਾਧਿਕ ਨਿਆਂ ਦੀ ਸਾਡੀ ਵਿਰੋਧੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ, ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ, ਜੋ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਗਰੀਬ ਹੈ, ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸ ਲਈ ਵਕੀਲ ਮੁਹੱਈਆ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੱਚ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਅਤੇ ਫੈਡਰਲ ਦੋਵੇਂ ਸਰਕਾਰਾਂ, ਜੁਰਮ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਬਚਾਓ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਪੈਸਾ ਖਰਚ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਵਿਵਸਥਿਤ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਜਨਤਾ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਗੱਖਿਆ ਲਈ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਵਕੀਲ ਹਰ ਥਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਪਰਾਧ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਬਚਾਓ ਪੱਖ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਵਕੀਲਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਵਕੀਲਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਚਾਓ ਪੱਖ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਪੈਸਾ ਹੈ, ਬਚਾਅ ਲਈ ਵਕੀਲਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਨਾ ਇਸ ਵਿਆਪਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੰਕੇਤ ਹਨ ਕਿ ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਕੀਲ ਲੋੜਾਂ ਹਨ, ਐਜੋ-ਆਰਾਮ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਹੀਂ। ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ

ਕੁਝ ਦੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ, ਸਾਡੇ ਰਾਜ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੇ ਨਿਰਪੱਖ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਿਰਪੱਖ

ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਕਾਰਜਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਠੋਸ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਾਵਾਂ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਰ ਬਚਾਓ ਪੱਖ ਸਾਹਮਣੇ ਬਰਾਬਰ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਕਾਨੂੰਨ. ਇਸ ਨੇਕ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜੇਕਰ ਅਪਰਾਧ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਗਰੀਬ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਵਕੀਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇ।”

ਖੱਤਰੀ ਬਨਾਮ ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ (5) ਦੀ ਸੌਖ ਵਿੱਚ, ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਖਿਆ ਹੈ

“5. ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੁੱਦੇ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਸੌਖ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਅਨੇਕ ਕੇਸਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਵਾਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜੁਡੀਸ਼ੀਅਲ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟਾਂ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਤੋਂ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵੇਰਵਿਆਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਅਨੇਕ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਜੁਡੀਸ਼ੀਅਲ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਰਿਮਾਂਡ ਦੇ ਹੁਕਮ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਕੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਅਨੇਕ ਕੇਸਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਉਪਲਬਧ ਸੀ। ਜੁਡੀਸ਼ੀਅਲ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨੇਤਰਹੀਣ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਮੰਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜੁਡੀਸ਼ੀਅਲ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨੇਤਰਹੀਣ ਕੇਸਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਰਿਮਾਂਡ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪੁੱਛ-ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਕੋਈ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਰਾਜ ਦੀ ਲਾਗਤ 'ਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ. ਰਾਜ ਦੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਨੇਤਰਹੀਣ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਨਾ ਦੇਣ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਬਹਾਨਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨੇਤਰਹੀਣ ਕੇਸੀ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਮੰਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਅਨੇਕ ਕੇਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਿਮਾਂਡ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ੀ ਭੁਗਤਣ ਲਈ ਵਕੀਲ ਮਿਲ ਗਿਆ, ਬਹੁਤੇ ਨੇਤਰਹੀਣ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵਕੀਲ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ ਜੋ ਜ਼ਮਾਨਤ 'ਤੇ ਰਿਹਾਅ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ। ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਕੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੜਦੇ ਰਹੇ। ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਔਖਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਸੈਨਾਰਾ ਖਾਤੂਨ (IV) ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਕਿਵੇਂ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। 'ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਹੁਸੈਨਾਰਾ ਖਾਤੂਨ (IV) ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ 9 ਮਾਰਚ, 1979 ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਮੁਫਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਤਰਕਸ਼ੀਲ, ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੈਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਹ ਉਸਨੂੰ (5) (1981) 1 SCC 627 ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ

ਆਰਟੀਕਲ 21 ਅਤੇ ਰਾਜ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੇਸ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਵਕੀਲ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਬੇਸ਼ੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਅਜਿਹੇ ਵਕੀਲ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ 'ਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਾ ਕਰੇ। ਇਹ ਮੰਦਭਾਗਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਧਾਰਾ 21 ਦੇ ਨਿਆਂਇਕ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਵਜੋਂ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਦੋਸ਼ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਰਾਜਾਂ ਨੇ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਨੋਟਿਸ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ। ਇੱਕ ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ. ਅਸੀਂ ਧਾਰਾ 141 ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਘੋਸ਼ਣਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਾਨੂੰਨ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦੋਸ਼ ਦੀ ਸਰਵਉੱਚ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਇਸ

ਅਣਦੇਖੀ ਲਈ ਅਫਸੋਸ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਸ੍ਰੀ ਐਮ.ਜੀ. ਭਗਤ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤੀ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਕਿ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਰਾਜ ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ ਮੁਲਜ਼ਮ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਬੰਦ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਵਿੱਤੀ ਔਕੜਾਂ ਕਾਰਨ ਰਾਜ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ ਨੂੰ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਵਿੱਤੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਅਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਦਲੀਲ ਦੇ ਕੇ ਇੱਕ ਗਰੀਬ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸੀਵਿਥਾਨਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਰਾਜ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸੀਵਿਥਾਨਕ ਹੁਕਮ ਹੈ ਜੋ ਬੇਵੱਸੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਜੋ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਉਹ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਵਿੱਤੀ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਅਤੇ ਖਰਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਤਰਜੀਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਆਰਐਚਸੀਐਮ ਬਨਾਮ ਮੈਲਕਮ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ 'ਕਾਨੂੰਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਗਰੀਬੀ ਦੀ ਪਟੀਸ਼ਨ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਸੀਵਿਥਾਨਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਕਰਨ ਲਈ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ' ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣ ਲਈ ਜੈਕਸਨ ਬਨਾਮ ਬਿਸ਼ਪ ਵਿੱਚ ਜਸਟਿਸ ਬਲੈਕਮਮ ਦੇ ਸ਼ਬਦ 'ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੀਵਿਥਾਨਕ ਲੋੜਾਂ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਡਾਲਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮਾਪੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹਨ'। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇੱਕ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਇਹ ਸੀਵਿਥਾਨਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਉਦੋਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜਦੋਂ ਮੁਕੱਦਮਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਉਦੋਂ ਵੀ ਜੁੜਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੁਢਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਮਾਨਤ ਲਈ ਅਰਜ਼ੀ ਦੇਣ ਅਤੇ ਰਿਮਾਂਡ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪੁਲਿਸ ਜਾਂ ਜੇਲ੍ਹ ਹਿਰਾਸਤ। ਇਹ ਉਹ ਪੜਾਅ ਹੈ ਜਿਸ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਲਾਹ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਵਾਜਬ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ,

ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ, ਜੋ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਲਾਹ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਅਧੀਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਸ਼ੀ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਬਲਕਿ ਉਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵੀ ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਰਿਮਾਂਡ 'ਤੇ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਂ

6. ਪਰ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮੁਫਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਇਹ ਅਧਿਕਾਰ ਇੱਕ ਮੰਦਬੁੱਧੀ ਦੇਸ਼ੀ ਲਈ ਭਰਮ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਜਾਂ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਸਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਅਧਿਕਾਰ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਹ ਆਮ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 70 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਲੋਕ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਲੋਕ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਕਾਨੂੰਨੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੀ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਾਖਰਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਸਤੂ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਇਹ ਇੱਕ ਗਰੀਬ ਅਣਜਾਣ ਅਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਦੇਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਾਕ ਦੇਵੇ। ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਮਹਿਜ਼ ਕਾਗਜ਼ੀ ਵਾਅਦਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਇਹ ਆਪਣੇ ਮਕਸਦ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਜਾਂ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੇਸ਼ੀ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਦੇਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ ਗਰੀਬੀ ਕਾਰਨ ਕਿਸੇ ਵਕੀਲ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਇੱਥੇ ਮੁਫਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀ ਲਾਗਤ. ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਨਿਆਇਕ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਨੇਤਰਹੀਣ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਰਫ ਇਹ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨੇਤਰਹੀਣ ਕੈਦੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਨਹੀਂ ਮੰਗੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟਾਂ ਅਤੇ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਵਾਂਗੇ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਦੇਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਿਸੇ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਉਸਦੀ ਗਰੀਬੀ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਰਾਜ ਦੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਮੁਫਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। . ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਸਲੇਟ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਮੁਫਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਲਾਭ ਲੈਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਵਾਂਗੇ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਰ ਦੂਜੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਾਂਗੇ ਜੋ ਗਰੀਬੀ, ਮੰਦਹਾਲੀ ਜਾਂ ਇਨਕਮਿਊਨੀਕੇਡੋ ਸਥਿਤੀ ਵਰਗੇ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਕੇਵਲ

ਯੋਗਤਾ ਇਹ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਦੇਸ਼ੀ 'ਤੇ ਦੇਸ਼ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਜੁਰਮ ਅਜਿਹਾ ਹੋਵੇ ਕਿ, ਦੇਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ 'ਤੇ, ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਇਹ ਅਜਿਹੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇਗਲ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ.

ਅਜਿਹੇ ਅਪਰਾਧ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਅਪਰਾਧ ਜਾਂ ਵੇਸਵਾਗਮਨੀ ਜਾਂ ਬਾਲ ਸ਼ੋਸਣ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਾਲੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਪਰਾਧ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ, ਜਿੱਥੇ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਮੁਫਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਰਾਮਅਵਧ ਬਨਾਮ ਯੁਆਰ (6) ਰਾਜ ਵਿੱਚ, ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ:

“14. ਰਾਜ ਦੇ ਖਰਚੇ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਵਕੀਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਕੋਈ ਖਾਲੀ ਰਸਮੀਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਸਿਰਫ ਵਕੀਲ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਦੁਆਰਾ (ਪੂਰੀ) ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਸਦੀ ਯੋਗਤਾ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ। ਜਦੋਂ ਕਾਨੂੰਨ ਕਿਸੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵਕੀਲ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਵਕੀਲ, ਅਸਲ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਕੀਲ, ਜੋ ਕਥਿਤ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰਾਖੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ। ਕਤਲ ਦੇ ਕੇਸ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮੌਤ ਜਾਂ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉਸ ਦੇ ਕੇਸ ਨੂੰ ਕਾਬਲ ਵਿਅਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਨਜ਼ਿਠਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨਵੇਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਜਿਸ ਕੋਲ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਮੁਹਾਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅਜਿਹੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਦੋਸ਼ੀ ਗੰਭੀਰ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਯੋਗ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਨ। ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਜੱਜ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਫਰਜ਼ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਸਹੀ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਸਕੇ। ਇੱਕ ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਦਾ ਵਕੀਲ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਜਾਂ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਹੀ ਜਿਰਹਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਨਿਆਂ ਦਾ ਗਰਭਪਾਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ”

(20) ਅਪਰਾਧਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਤੁਰੰਤ ਨਿਪਟਾਰੇ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ, ਗੰਭੀਰ ਅਪਰਾਧ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਤੋਂ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਉਸ ਦੇ ਕੀਮਤੀ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਖੋਹਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ, ਅਪੀਲ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਉਚਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦਾ ਖੰਡਨ ਹੋਵੇਗਾ।

(6) 1999 ਜੀ.ਆਰ.ਆਈ. ਐਲਜੇ 4083

(21) ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। **ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ (7)**, ਵਿੱਚ ਸਰਵਉੱਚ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸੀਵਧਾਨਕ ਬੈਂਚ ਦੁਆਰਾ ਗਵਾਹ ਦੀ ਜਿਰਹਾ ਦੀ ਇਲੀ ਪੁਆਇਪੋਸਕ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ:

“278. ਐਵੀਡੈਂਸ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 137 ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਰਹਾ ਜਾਂਚ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ ਅਤੇ ਧਾਰਾ 139 ਅਤੇ 145 ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮੌਖਿਕ ਸਬੂਤ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਜਿਰਹਾ ਦੀ ਵਿਧੀ ਬਾਰੇ

ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਨਿਆਂ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਹੈ ਕਿ ਕ੍ਰਾਸ-ਜਾਂਚ-ਇਨ-ਚੀਫ਼, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਹਨ:

- (1) ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀ ਦੇ ਗਵਾਹ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨਾ;
- (2) ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਦੇ ਗਵਾਹ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਜਿਹੜਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਕੀਲ ਦੇ ਮੁਵੱਕਿਲ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ;
- (3) ਇਹ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਗਵਾਹ ਉਕਤ ਗਵਾਹ ਦੇ ਕ੍ਰੈਡਿਟ 'ਤੇ ਚੋਸ਼ ਲਗਾ ਕੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਚਾਈ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਕ੍ਰਾਸ-ਐਗਜ਼ਾਮੀਨੇਸ਼ਨ ਆਰਕ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਵਾਲ; ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਉਹ ਕੌਣ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਸਥਿਤੀ ਕੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾ ਕੇ ਉਸਦਾ ਕਰੈਡਿਟ ਹਿਲਾ ਦੇਣਾ।”

ਉਪਰੋਕਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਮਾਨਯੋਗ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੁਆਰਾ **ਜੈਦਰ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਠਾਕੁਰ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ (8) ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ**, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:

"24. ਇੱਕ ਗਵਾਹ ਦੀ ਜਿਹੜਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ, ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇੱਕ ਵਿਧਾਨਕ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਐਵੀਡੈਂਸ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 137 ਐਗਜ਼ਾਮੀਨੇਸ਼ਨ-ਇਨ-ਚੀਫ਼, ਜਿਹੜਾ-ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਆਰਸੀ-ਸੀ-ਐਕਸਮੀਨੇਸ਼ਨ ਲਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਐਵੀਡੈਂਸ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 138 ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਗਵਾਹ ਦੀ ਜਿਹੜਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਮੁੱਖ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਕਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਈ ਉਸਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਅਧੀਨ। ਪਰ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਅਜਿਹਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਕੋਲ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਕੀਮਤੀ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕ ਅਪਵਾਦ ਨੂੰ ਉੱਕਰਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਕਨੂੰਨ ਜ਼ਰੂਰ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ

- (7) (1994) 3 SCC 569
- (8) (2009) 7 SCC 104

ਇਸ ਲਈ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਸਮਾਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅਰਥਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹਵਾਲਗੀ ਐਕਟ, 1962 ਵਰਗੇ ਕਨੂੰਨ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ।

ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ, ਮਾਨਯੋਗ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ **ਮੁਹੰਮਦ ਹੁਸੈਨ @ ਜ਼ੁਲਫਕਾਰ ਅਲੀ ਬਨਾਮ ਰਾਜ (9) ਦਾ** ਨਿਰੀਖਣ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇਰ ਨਾਲ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕੇਸ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। , ਉਸਦੇ ਖਿਲਾਫ ਗਵਾਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਤੱਥਾਂ 'ਤੇ ਕਰਨਾ, ਬਲਕਿ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਇਹ ਦਿਖਾ ਕੇ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨਾ ਕਿ ਉਸਦੀ ਗਵਾਹੀ-ਇਨ-ਚੀਫ਼ ਝੂਠੀ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਇਸਤਰਾਸਾ ਗਵਾਹ ਤੋਂ ਜਿਹੜਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਅਧਿਕਾਰ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼

ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਮੁਫਤ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ, ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਅਤੇ ਵਾਜਬ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(22) ਉਪਰੋਕਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ, ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਘੋਖ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅਟੱਲ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਇਸਤਰਾਸਾ ਦੇ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਜਿਰਹਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਾ ਦੇ ਕੇ, ਉਸ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮੁਫਤ, ਨਿਰਪੱਖ, ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਅਤੇ ਵਾਜਬ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਦੋਸ਼ ਆਇਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤਾਂ ਮੁਲਜ਼ਮ ਨੂੰ ਵਕੀਲ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਉਸ ਦਿਨ, ਦੋਸ਼ੀ ਨੇ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਕੀਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਵਕੀਲ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਇਆ। ਅਗਲੀ ਤਰੀਕ 'ਤੇ, ਜਦੋਂ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਚਾਰ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਤਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਦਾ ਦੁਬਾਰਾ ਕੋਈ ਵਕੀਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਮੁਲਜ਼ਮ ਨੂੰ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਅਨਪੜ੍ਹ ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮੁਲਜ਼ਮ ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕਤਲ ਕੇਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਮੁਲਜ਼ਮ ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਬਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ, ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਨੇ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀ ਡਿਊਟੀ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਵਿਅਕਤੀ, ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਗਵਾਹ ਦੀ ਜਿਰ੍ਹਾ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮੁਹਾਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਿਰ੍ਹਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਬਚਾਅ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਗਿਆਨ. ਸਾਡੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ, ਨਿਰਪੱਖ ਸੁਣਵਾਈ ਲਈ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਹਰ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵਕੀਲ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

(9) (2012) 2 SCC 584

(23) ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਵਿਦਵਾਨ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਨੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦਾ ਪੋਸਟਮਾਰਟਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੋ ਚੜ੍ਹਮਦੀਦ ਗਵਾਹਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਮੈਡੀਕਲ ਅਫਸਰ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੋਸ਼ੀ ਕੋਲ ਕੋਈ ਵਕੀਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸਲਈ, ਧਾਰਾ 302 1 ਪੀਸੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੇਸ ਦਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਦਾ ਢੁਕਵਾਂ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਟਿਕਾਊ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ, ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਅਣਗੌਲੇ ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦਸ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਪਰਾਧਿਕ ਪੱਖ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਵਕੀਲ ਦੀ ਸਮਰੱਥ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। , ਅਤੇ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਰਾਹ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿਰ੍ਹਾ ਨੂੰ “ਨਿੱਲ (ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ)” ਵਜੋਂ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਧਾਰਾ 313 ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦੁਬਾਰਾ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਲੰਬਿਤ ਹੋਣ ਦੌਰਾਨ, ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਹੋਣ 'ਤੇ ਜ਼ਮਾਨਤ 'ਤੇ ਰਿਹਾਅ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਮਿਆਦ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ

ਹੈ।

(24) ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ, ਅਪੀਲ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਡਿਸਕਲੇਮਰ:- ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਨਿਰਣਾ ਕੇਵਲ ਮੁਕੱਦਮੇਬਾਜ਼ਾ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਮਝਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਾਰੇ ਵਿਹਾਰਕ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਮੰਤਵਾਂ ਲਈ, ਨਿਆਂ ਨਿਰਣੇ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਣ-ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਅਮਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਗੁਲਜ਼ੇਬਾ